

László Csaba: Crisis in Economics? Studies in European Political Economy

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009., 223 oldal

Csaba László legújabb, nem nagy terjedelmű, de nagy ívű könyve folytatása eddigi munkásságának, a gazdasági elméletek és folyamatok mélyre ásó vizsgálatának, elsősorban az átmenet országaiban. Itt engedtesék meg egy idézet a szerző korábbi művéből: „... a harminc ún. poszt-kommunista ország már nem jellemezhető egy – átalakuló országok – kategóriával. Közülük néhány az Unió tagja, mások éppen oda igyekeznek, eltérő fejlődési utakat jártak, járnak be. Különböznek a transznacionalizáció mértékében, a tőkepiac kiterjedtségében, a bankrendszer, a kormányzás színvonalában, a megtakarítási hajlandóság mértékében. A kulturális és a helyi sajátosságok csak színezik, de nem módosítják a működést. Ezért lehetséges a poszt-kommunista országok gazdasági-társadalmi fejlődésének elemzése egy közös elméleti keretben.” (László Csaba: *The new political economy of emerging Europe*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005., 359. old.) Most bemutatott könyvében ennél tovább megy a szerző, amennyiben a poszt-kommunista országok fejlődésének hangsúlyozottan egyedi sajátosságait emeli ki. A későbbiekben erre még visszatérek.

Különös aktualitást ad a könyvnek, hogy a 2007–2009. évek élesen vetették fel a közgazdaságtudomány alkalmazhatóságát a világgazdaság jelen problémáinak megoldására. Válságban a közgazdaságtudomány? – teszi fel a kérdést a könyv címében a szerző. Válasza összességében a tudomány mai fő irányait tekintve, igen. Más hivatkozott szerzők-

kel összhangban állapítja meg, az elmúlt évtizedben a közgazdaságtudomány alig produkált valami hasznosat a gyakorlat számára. Ahol eredmények mutatkoznak, az a modellezés, a kvantitatív elemzések világa, de alig tett valamit hozzá a közgazdaságtudomány a menedzsment, a pénzügyek, a környezeti, az újraelosztási, a szociális problémák megoldásához.

Csaba László könyvét nem hagyományos közgazdasági műnek nevezi, formálisan ugyan a hagyományos standardok szerint, gazdasági paradigmákban elemzi a folyamatokat, de ezen túlmenve a természet- és társadalomtudományok szélesebb nézőpontjából indul ki, bevonva a politikák, az intézmények, a szociális háttér, a közösségi döntések szempontjait. Lényegében az új-institucionális iskola elemzési módszerét alkalmazza, különös tekintettel Európára, az európai fejlődés perspektíváira. A szerző ebben az összefüggésben teszi fel a kérdést: vajon az Európai Unió keleti kiterjesztése, bővítése mennyiben járult hozzá Kelet-Európa felzárkózásához? Avagy az ezen országok többségében felgyorsult gazdasági növekedés csupán elleplezte, elleplezi a megoldatlan strukturális reformok miatt felmerült problémákat, miközben ezek megoldatlanok maradtak? A szerző beismeri, hogy jogos lehet olyan kritika, hogy az általa felvetett témák sokrétűsége miatt nem lehetséges egy monografikus megközelítés. Ezért is alcíme a könyvnek: „Tanulmányok az európai politikai gazdaságtanhoz”.

A könyv első részének második fejezete, Gregory Mankiw-től vett idézettel kezdődik: „A Jóisten nem azért pottyantotta le a földre a makroközgazdászokat, hogy elegáns elméleteket proponáljanak és próbáljanak ki, hanem hogy gyakorlati problémákat oldjanak meg.” (i. m. 19. old.). Alapos elmélettörténeti áttekintés után jut a szerző a következtetésre: a formális mennyiségi és a magyarázó, minőségi megközelítés együttese ma már nem számít ritkaságnak a közgazdasági elemzések sorában. Ebben az értelemben a közgazdasági elemzések hasonulnak a természet- és az egyéb társadalomtudományokhoz, egyre kevésbé tarthatók a korábbi merev válaszfalak a keménynek számító mennyiségi és a puhának számító minőségi tényezők között.

Az elméleti megalapozásnak tekinthető első részt a régi és az új Európában végbemenő átalakulások vizsgálata követi. Sokatmondó az alcím: „Átalakulás vagy spontán rendetlenség?” (i. m. 53. old.). Mi az oka annak, hogy a poszt-kommunista rendszerek a korábbi feltételezésekkel szemben – a közgazdaságtudomány fő irányainak megfelelő tanokból kiindulva, a nemzetközi intézmények által is képviselt elképzelésekkel – az azonos kiindulópontból egyre inkább differenciált fejlődési pályákra lépnek. Csaba László válassza erre: az állami beavatkozás különböző mérete, formái és minősége a gazdaságba. Friedmannal, Lucassal és Prescotttal egyetértve hosszú távon a szerző legfontosabbnak a gazdasági és politikai aktorok cselekedeteit tartja.

A vita egyre élénkebb az átmenet, a piacnyitás szociális költségeiről, a nominális és reális konvergencia közti növekvő szakadékról, a növekvő jövedelmi különbségekről. Ám, hogy ezeket mérni lehessen, ahhoz valóban valami közös el-

méleti alap is szükséges, nem elegendők a várakozások vagy a közös múlt. Ennek érdekében Csaba a birodalom valamikori tagországait négy csoportba sorolva vizsgálja. Az első csoportba teszi az ún. koraérett jóléti államokat, a visegrádi országokat, ahová Szlovéniát is besorolja, viszont Szlovákiát kizárja onnan. Erre a csoportra a közös jellemző a GDP nagy, rendszerint 40–50 százalékot meghaladó hányadának újraelosztása a költségvetés által. Ez okból került ebbe a csoportba Szlovénia, és került ki innen Szlovákia. Egyfajta gyakorlatias, a „hasznoságból” kiinduló megközelítés jellemző erre az országcsoportra, a szavazók, a szavazatok megszerzésének, megtartásának szempontja, az, hogy az állam felelős polgárai jólétéért. Ez azután ki is zárja a szükséges nyugdíj-, egészségügyi stb. reformok következetes végigvitelét.

A második csoportba a délkelet-európai országok kerültek, Bulgária, Románia és Horvátország. Ezekben viszonylag magas, de rendkívül gyorsan csökken az állami újraelosztás, a legfontosabb közös jellemző: a mezőgazdaság viszonylag magas hozzájárulása a GDP-hez.

A harmadik országcsoportot a balti államok és Szlovákia képezik, amelyek sokáig az új tagországok bezzeg gyerekei voltak: stabilizációval, liberalizációval, intézményépítéssel, privatizációval. A mindezekkel járó terheket, a szabad piac radikális megoldásait és a jóléti állam visszaszorítását ezen országok lakói az újonnan elnyert függetlenség áráként fogadták el. A politikai és a gazdasági szempontok egybeesése azonban a kisebbségi népcsoportok rovására valósult meg, ami hosszú távon aligha járható út.

Végül jönnek az új független államok, amelyek az előbbi csoportoktól teljesen eltérő helyzetben vannak.

Közép-Európa jövőjét illetően a szerző nem túl optimista. Miért is lassultak le a piaci reformok a vizsgált négy országcsoportban? Véleményét a könyv negyedik fejezetében fejt ki, a „A közép-európai új makróökonómiai populizmus okai és következményei” című részben. Csaba László szerint az unió új tagországaiiban a makróökonómiai populizmus új formája alakult ki. Szemben a populizmus régi formájával, a növekvő állami beavatkozással, az inflációval és a nagyra nőtt állami adósságállománnyal, az új forma jellemzője – a szerző szerint – a strukturális reformok (ideértve a nyugdíj, az oktatás, a környezetvédelem, a vidékfejlesztés, az infrastruktúra ügyeit) halogatása. Ezeket a területeket az előrehaladás elengedhetetlen feltétele az állam szervezetenként és intellektuálisan összehangolt tevékenysége, ami talán még fontosabb is, mint a pénzek beáramlása. Bár a közös múlt nem meghatározó a jövőt tekintve, közös ezekben az országokban, hogy a politika mindenhol rabja lett a különböző érdekcsoportok alkalmi érdekeinek, ahelyett, hogy a hosszú távú érdekek alapján járnának el. Világossá vált továbbá, hogy akár a rendszerek, akár a polgárok választási szabadsága kisebb, mint két évtizeddel ezelőtt gondolták, a radikális változtatásokra a mozgástér szűk. A populizmus másik megnyilvánulása a belső és a külső pénzügyi egyensúly követelményének semmibevétele. A politikai óhajok (néhánykor véletlenek) következményei: a valószínűtlenül magas növekedési ütemek kitűzése, megalapozatlan remények, például az euró gyors bevezetésére, vagy az öngondoskodásban való vak bizalom. Nincs titkos recept vagy terv az átmenet sikerére, nincs egyszerű elméleti válasz – nincs ingyen ebéd az elméleti

törekvések értelmében – a világ bonyolult kérdéseire, még ha a politikusok, a közvélemény, a média ilyet követel is. Helyette felelős, kellő információk birtokában és időben hozott politikai döntések szükségesek, amelyek a közgazdaságtudomány kutatási eredményeire is építenek (i. m. 111–112. old.).

Az akadémikus kutató könyve harmadik részének címében felteszi a kérdést: Korai volt a bővítés? Az új tagországok a tagságtól várták a strukturális reformok új hullámának beindulását, ez nem következett be. A fejlődés lassulása, a reformok elmaradása Csaba László szerint két, részben nem igazolódott várakozásra vezethető vissza: egyrészt a belső reformok tehették volna képessé az új tagországokat az egységes belső piac, az egységes valuta, vagy a Lisszaboni Szerződés céljainak valóra váltására, másrészt az Európához való tartozás élménye ösztönzője lehetett volna a „harmadik generációs reformoknak”, amelyek egy hosszú távú növekedés feltételeit teremthették volna meg. Ehelyett a politikai küzdelmek logikája többé-kevésbé mindegyik új tagországban a rövid távú előnyök megszerzését helyezte a közvélemény és a sajtó figyelmének középpontjába (i. m. 120–120. old.). A nettó transzferek nagysága vált a csatlakozás hasznának fő fokmérőjévé, miközben ezek az összegek eltörpülnek a külföldi közvetlen tőkeberuházások nagyságához és hatásához képest. Persze azt sem szabad elfelejteni, hogy az Európai Unió éppen a csatlakozás utáni években, részben a bővítés következményeképpen került szervezeti és politikai válságba, amelyből még ma sem került ki. Az unió 15 régebbi tagországa nem talált választ a kibővült Európa új stratégiai problémáira, az újonnan belépők pedig – az olyan so-

kat nem érő általánosságokon túl, mint hogy védjük a nemzeti érdekeket – nem alakították ki a hosszú távra is érvényes válaszokat (i. m. 132. old.).

Érdekes a szerző azon megállapítása, hogy az új tagok túl jó tanulónak bizonyultak a régi tagok gyakorlatának átvételében. A szolgáltatások egységes közös piacának kialakítása körül kibontakozott vita, vagy a KAP-reform elleni fellépés az új tagországok részéről, a világ szegényebb országainak tett engedmények elutasítása – Csaba szerint ezek a régi tagországokra jellemző, szűklátókörű érdekérvényesítés példái. A recenzens, nem vitatva ezen megállapítások helyességét, csak megjegyzi, hogy a mindenkori kormányok döntési helyzete sem könnyű, minden érdekcsoport megpróbálja megvédeni, gyakran sikerrel, a korábban nyert vélt vagy valós kiváltságait. Erre jó példa az agrárium, ahol a támogatás régi formájának védelmére az igen erős mezőgazdasági lobbicsoport Magyarországon nemcsak az ellenzéki pártokat, hanem az Alkotmánybíróságot is segítségül hívta, és példák más országokból is szép számban hozhatók.

A könyv harmadik részének 5., 6., 7. és 8. fejezetében a szerző az unió állapotát, a lehetséges jövőt, valamint a gazdasági átalakulás és az európaizáció viszonyát teszi górcső alá. Az európai elit régóta mélyen megosztott az unió politikai jövőjét és céljait illetően, erre vonatkozó víziókkal sem rendelkezik. Így a nemzeti álláspontokat nem hosszú távú megfontolások, hanem taktikai alkuk alakítják. A szerző szerint optimizmusra az ad okot, hogy egy sor területen szükséges változtatások – a mezőgazdasági támogatási rendszer középtávú felülvizsgálata (KAP), a 2014 és 2020 közötti időszakra a közös költségvetés kidolgo-

zása, új prioritások megfogalmazása, a globális kihívások, a Balkán kérdésének megoldása – egy eddiginél sokkal rugalmasabb döntési rendszert követelnek ki, amely alkalmas az új politikai kihívások megoldására. Európai Egyesült Államok vagy visszatérés a szabadkereskedelmi övezetbe? – teszi fel Csaba László a kérdést (i. m. 173. old.). A válasz: nem valószínű, hogy a közösségi kompetenciákba került területeken – mint a monetáris politika, a KAP stb. – a döntések visszakerülnének nemzeti hatáskörbe, a mélyülés szenvedhet ugyan halasztást, de az európaizáció folyamata, hála az egységes belső piacnak, a közös valutának, a jogi szabályozás rendszerének, visszafordíthatatlan. Ám az európaizáció folyamata, az *acquis communautaire*, a jogi vagy a pénzügyi környezet és szabályozás harmonizálása, szemben a széles körben elterjedt elméleti feltételezésekkel – különösen az új uniós tagországokban – nem vezetett valamiféle számtani átlag kialakulásához a fejlődésben, a lengyel külön utas külpolitika, avagy az elhibázott magyar gazdaságpolitika példa erre. Vagyis az európaizáció ebben az értelemben fogatlan oroszlánnak bizonyult (i. m. 191. old.).

A könyv befejező, negyedik részének két, 8. és 9. fejezete néhány következtetés megfogalmazására vállalkozik, főként a fenntartható növekedés szempontjából. Mit tehet, és mit nem tehet a közpolitika (public policy) egy demokratikus rendszerben? Az elmúlt században hatalmas gazdasági és technikai fejlődés ment végbe, miközben emberek milliárdjai nyomorognak. Erre a kihívásra a közgazdasági elméletek mindeddig nem tudtak választ adni. Milyen tényezőkkel kell a tartós gazdasági növekedés feltételeiként számolni? Ilyenek a tág értelem-

ben vett rendelkezésre álló erőforrások, vagyis nemcsak és nem elsősorban az olaj vagy a nyersanyag kincs, hanem az erős kisvállalati szektor, amely képes munkahelyeket teremteni és a technikai és gazdasági haladás eredményeit szétteríteni, az oktatási rendszer, amely foglalkoztatható munkaerőt bocsát a piacra.

A szerző szándékait a könyv megírásával a következőképpen összegzi: mind az akadémiai szféra, mind a politikát csinálók részéről új megközelítések szükségessége merült, merül fel, a könyv erre tett kísérletet.

Hogy a kísérlet mennyiben sikerült, arra nyilván a más közgazdasági irányzatokhoz tartozók véleménye alapján is következtethetünk majd. De annak ismerte nélkül is kijelenthető, hogy a közgazdasági gondolkodás és az elmúlt évek,

évtizedek figyelemre méltó elemzését nyújtja Csaba László. Nemcsak más közgazdasági iskolák és irányzatok kritikáját vállalja (von le következtetést és képez országkategóriákat), hanem annak veszélyét is, hogy olyan gazdasági folyamatokat elemez, amelyek igencsak változékonyak. Maga is utal például a balti államok vizsgálatánál arra, hogy az éltanulóból jóformán egyik percről a másikra lett osztályutolsó.

Nem könnyű olvasmány Csaba László könyve, szerkezetileg kicsit zavaró, hogy négy fő részre tagolódik, miközben az egyes fejezetek számozása folyamatos, számomra nem derült ki, hogy ezzel mi a szerző szándéka. Jó lenne, ha az angol kiadást hamarosan követné a magyar.

BECSKY RÓBERT